

РЕЛЬЄФ І ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ (НА ПРИКЛАДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Постановка проблеми. Оптимізація природокористування в сучасних умовах потребує врахування, а у зв'язку з цим і детального вивчення, природно-ресурсного потенціалу певних територій.

Істотне значення природно-ресурсного потенціалу неодноразово доведене науковцями [2-4, 6-8, 10 та ін.]. Він розглядається як основа територіальної організації [2, 4, 6, 7 та ін.]. Природно-ресурсний потенціал зумовлює природокористування, а отже, й економічний розвиток в цілому [3, 8 та ін.]. Це сполучна ланка між природними продуктивними силами й суспільним способом виробництва, місце стику природної складової з виробничими відносинами.

Гармонізація рельєфу з природно-ресурсним потенціалом базується насамперед на пізнанні глибинних законів формування рельєфу, закономірностей збалансованого використання й охорони природних ресурсів та умілій їх реалізації у господарській діяльності. Важливе значення рельєф має у розрізі його динаміки, інтенсивності розвитку сучасних динамічних процесів та їх наслідків. Виникає необхідність деталізації не лише прикладних аспектів, а й теоретико-методичних засад дослідження морфодинаміки рельєфу.

Аналіз публікацій та досліджень. Дослідженням рельєфу та природних ресурсів займалися Ігнатенко М.Г., Руденко В.П., Стецюк В.В., Ковальчук І.П., Вахрушев Б.О., Палієнко К.Т. та ін.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є вивчення рельєфу як ресурсу і складової природно-ресурсного потенціалу Херсонської області. Для досягнення поставленої мети вирішено такі завдання: 1) виявити особливості рельєфу, його основних рис та факторів формування; 2) дослідити структуру природно-ресурсного потенціалу Херсонської області; 3) з'ясувати місце рельєфу в структурі природно-

ресурсного потенціалу Херсонської області; 4) проаналізувати рельєф як складову природно-ресурсного потенціалу Херсонської області.

Виклад основного матеріалу. Під рельєфом зазвичай розуміють сукупність нерівностей земної поверхні, що формується в результаті взаємодії ендегенних та екзогенних процесів. Існує ряд чинників, які безпосередньо не беруть участі у формуванні рельєфу, але впливають на його утворення, визначаючи фактори рельєфоутворення, ступеня інтенсивності і просторову локалізацію впливу тих чи інших процесів. До числа таких факторів належать речовинний склад порід, що складають земну кору, геологічні структури, створені тектонічними рухами колишніх геологічних епох, кліматичні умови і певною мірою сам рельєф.

Природно-ресурсний потенціал нами розглядається як сукупність природних ресурсів, що використовуються (фактично або потенційно) в господарстві.

Природні ресурси Херсонської області представлені мінеральними, земельними, водними, лісовими. Мінеральні ресурси характеризуються незначними запасами корисних копалин, порівняно невисоким ступенем їх геологічної вивченості та освоєння.

Херсонська область володіє рядом корисних копалин таких як пісок, глина, вапняк, солі Сивашу, торф, також лікувальні грязі, цементна сировина і цегельно-черепичні глини.

Можна відмітити, що ресурсний потенціал області має сприятливі можливості для подальшого розвитку галузі будівельних матеріалів. Розвідані запаси карбонатних порід Боброво-Кутського родовища сприяють виробництву цементу. Подальше нарощування виробництва силікатної продукції можливе за рахунок освоєння Олешківського родовища пісків з запасами понад 100 млн. м³. У Херсонській області виявлено 16 родовищ будівельного каменю з запасами понад 29 тис. м³, піску для пісочних локомотивів - понад 600 тис. м³, три родовища з цементною сировиною -

понад 400 млн. тон, цементно-черепичної сировини - 19 родовищ з запасами понад 36 млн. м³ [5].

У цілому в області нараховується 90 родовищ будівельних матеріалів, в тому числі розвіданих - 55, нерозвіданих і таких, які не використовуються - 35. Із загальної кількості промислових запасів матеріалів в експлуатацію введено 53,6 % сировини для будівельної кераміки (9 родовищ), 63 % каменю будівельного (8 родовищ), 50,2 % вапняків (3 родовища), 22 % пісків будівельних (5 родовищ) [1, 5].

Херсонська область є одним із регіонів, які недостатньо забезпечені власними паливно-енергетичними ресурсами. Незначні газові родовища не забезпечують потреб господарства і мають місцеве значення. А між тим, область потребує чимало паливно-енергетичних ресурсів. Зокрема, щорічно вона споживає вугілля 95,0 тис. тон; дров - відповідно 3,0 тис. м³; торфу - 0,7 тис. тон; мазуту паливного - 20,4 тис. тон; газу природного - 547,3 млн. м³ та скрапленого газу - 20,3 тис. тон. Тому одним з найважливіших паливно-енергетичних ресурсів області залишається потенціал малої енергетики, що дуже важливо в сучасних умовах ринкових відносин, коли вартість палива і енергії стали високими. Це було б економічно виправданим для господарств, які володіють цим потенціалом. Для цього потрібно створити необхідні умови і, в першу чергу, надання пільгових кредитів.

Особливості мінерально-сировинних ресурсів України полягають у важковидобувному характері значної їх частини, виснаженості найбільш якісної частини запасів, обмеженості обсягів фінансування геологорозвідувальних робіт.

Земельні ресурси поширені повсюдно, але відрізняються рівнем родючості ґрунтів, який залежить від ґрунтоутворюючих факторів, та під впливом антропогенного фактору дуже змінюється.

Земельні ресурси області - це один з найважливіших видів природних ресурсів. Земля є базисом розвитку продуктивних сил та розселення,

виступає головним засобом виробництва і предметом праці в сільському та лісовому господарствах.

Напрями використання земельно-ресурсного потенціалу зумовлені передусім природно-географічними чинниками: особливостями ґрунтового покриву, рельєфу, агрокліматичними характеристиками території області. Орографічні риси поверхні – рівнинність, відсутність виразних морфоструктурних утворень, слабка розчленованість місцевості – характерні для більшої частини території Херсонської області.

Ґрунти, поряд зі сприятливими агрокліматичними умовами і рівнинним рельєфом, виступають найголовнішим чинником спеціалізації господарства в Херсонській області, зумовлюючи специфіку використання земельного фонду [9].

За розмірами земель сільськогосподарського призначення область займає 10 місце серед регіонів України. Розораність території області становить 62,4%, що є вище за середній рівень по країні (59,3%), сільськогосподарських земель – 87,5%. У складі сільськогосподарських земель сільськогосподарські угіддя складають 1968,4 тис. га, або 96,9% [1].

Показники водних ресурсів в області є найменшими по Україні. Найбільш впливового значення має річка Дніпро. Також в області побудовано багато зрошувальних систем, каналів для забезпечення потреб промисловості і населення.

Згідно екологічного паспорту [1] у Херсонській області налічується: 1 велика річка (Дніпро), 1 середня річка (Інгулець), 24 малих річки, 693 озера, одне водосховище (Каховське), 22 лимани загальною площею 10,34 тис. га, 1154 ставків, акваторії Чорного та Азовського морів площею 470 тис. га. В межах області проходить 2 канали: протяжність Каховського магістрального каналу – 130 км (у межах області – 109 км), протяжність Північно-Кримського каналу – 400,5 км (у межах області – 108,3 км).

Лісових ресурсів на території Херсонської області дуже мало, розподіл їх залежить переважно від кліматичних умов і має зональний характер.

Загальна площа земель лісогосподарського призначення державних лісогосподарських підприємств Херсонського обласного управління лісового та мисливського господарства становить 172,0 тис. га, лісистість території 4,1% і по адміністративним районам коливається в межах від 0,9% (м. Каховка – 7 га) до 26,3% (Олешківський район – 30757 га). Коливання лісистості по адміністративним районам зумовлено неоднорідністю розташування лісових масивів. В області найбільша площа вкрита лісами зосереджена на піщаних аренах Нижньодніпровських пісків – Олешківський та Голопристанський райони, де відсоток лісистості складає відповідно 30,74% та 25,005%. Низькою є лісистість в Генічеському, Новотроїцькому, Іванівському, Чаплинському, Каланчацькому районах (менше 1%) [1, 9].

Рельєф є одним із головних факторів, що зумовлюють природно-ресурсний потенціал і характер природокористування у регіоні. Так, ефективність використання мінеральних, земельних, водних і лісових ресурсів значною мірою визначається особливостями земної поверхні, які впливають і на територіальний поділ суспільної праці, що виявляється у виділенні сільськогосподарських районів чи районів спеціалізації.

Положення Херсонської області у межах Причорноморської низовини з невеликим перепадом висот в значній мірі зумовило природно-ресурсний потенціал цієї території (певний добір мінеральних, земельних, водних, лісових ресурсів), а, отже, і тип природокористування (переважно сільськогосподарське).

Основними геоморфологічними процесами, що лімітують природокористування у межах території Херсонської області, є такі, як підтоплення (у районах, де відсутній стік, та території, де є слабка дренажірованість), водна та вітрова ерозія (яка є наслідком прояву водних потоків та вітру), засолення ґрунтів (у знижених ділянках області, внаслідок

підняття ґрунтових вод), процеси зсуву й абразії (характерні переважно для узбережних територій Чорного і Азовського морів, Дніпровського лиману та Каховського водосховища).

Висновки. Рельєф зумовлює природно-ресурсний потенціал, а, відповідно і природокористування в регіоні, у т.ч. і в межах Херсонської області. Крім того, він сам є ресурсом і складовою природно-ресурсного потенціалу. Ці взаємозв'язки є досить неоднозначними і потребують подальшого детального вивчення.

Список літератури

1. Екологічний паспорт Херсонської області [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://menr.gov.ua/files/docs/eco_passport/2017/Херсонської%20області%202017.pdf

2. Завальнюк І.В. Методические аспекты осуществления экологического аудита территорий / И.В. Завальнюк // Культура народов Причерноморья ; гл. ред. Ю.А. Катунин. – 2003. – № 39. – С. 179–181.

3. Ігнатенко М.Г. Основи економіки природокористування / М.Г. Ігнатенко, В.О. Малєєв, Ю.В. Пилипенко. - Херсон: Олді-плюс, 2007. – 312 с.

4. Мельничук А.Л. Оцінка природно-техногенної безпеки життєдіяльності населення України в розрізі районів виділених за рівнем природно-техногенних небезпек / А.Л. Мельничук / Географія і сучасність: Зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип.13. – С. 108-114.

5. Мінерально-сировинна база Херсонської області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://investinkherson.gov.ua/pro-region/mineralno-sirovinna-baza-khersonskoyi-oblasti/>

6. Охременко І.В. Особливості реалізації геоecологічного аудиту / І.В. Охременко // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія №4 «Географія і сучасність». - К.: Вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. -Вип.10(20). - С. 50–53.

7. Охременко І.В. Теоретико-методичні аспекти екологічного аудиту острівних територій (на прикладі острова Білогрудів) / І.В. Охременко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. - Вип. 6. - Херсон, 2017. - С. 160–163.

8. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. У 3-х частинах / В.П. Руденко. – К.: ВД «К.-М. Академія». – Чернівці: Зелена Буковина, 1999. – 568 с.

9. Соціально-економічний аналіз Херсонської області [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.hgi.org.ua/strat_1.pdf

10. Стецюк В.В. Екологічна геоморфологія України / В.В. Стецюк, Г.І. Рудько, Т.І. Ткаченко. - К.: ВД «Слово», 2010. — 368 с.